

1. poglavje

Križanje jezikov

Kaj je prevajanje?

Ste v šoli. Na tabli so napisane besede v nekem tujem jeziku. Vaša naloga je, da razumete njihov pomen in ga prenesete v angleščino. Učitelj pogleduje po razredu. Ura tiktaka. Sončni žarki so napolnili prostor. Napake bodo kaznovane.

Testu se reče »prevajanje«.

Ste John Dryden, pesnik iz 17. stoletja. V otroštvu ste brali prav toliko latinskih kakor angleških besedil; vaš najljubši pesnik je Vergil. Enako pogosto se lotevate prevajanja in posnemanja latinskih pesmi kakor pisanja svojih lastnih. Toda tudi vaše lastne pesmi vsebujejo določene prvine prevajanja, saj se med pisanjem latinske in angleške besede in stavki stekajo v vaši domišljiji. In tako proti koncu poklicne poti, v devetdesetih letih 17. stoletja, prevedete celotni Vergilov opus, ki izide v obsežni, dragi knjigi. Novim bralcem želite približati Vergilovo genialnost. Oplemenititi pa hočete tudi angleško literaturo in jo povzdigniti na njegovo raven.

Tudi to je primer prevajanja.

Ste italijanski najstnik. Klepetate s prijatelji. Družčina je, kot tako pogosto skoraj povsod po svetu, večjezična. Rečete: »Ma dai, non ci credo!« Vaš francoski prijatelj odvrne: »Quoi?« Vi rečete: »I not believe it.« (Ne ti verjamem.) Besede, ki ste jih izrekli, nimajo istega odtenka kakor to, kar ste izrekli v italijanščini, in tudi v popolni knjižni angleščini niso. Toda vaš prijatelj vseeno dojame bistvo.

Je to prevajanje?

Ste v bolnišnici. Z resnim izrazom na obrazu vam zdravnica pove, da ste imeli TIA. »To pomeni,« nadaljuje, »tranzitorno ishemično atako«. »Aha?« odvrnete vprašujoče. In nato vam pojasni: »Gre za kratkotrajno prekinitev dotoka krvi v možgane. Kot nekakšna majhna, prehodna možganska kap.«

Kaj pa to? – Je to prevajanje?

In kaj se zgodi, vsakokrat ko nekdo nekaj reče? Ali kaj se dogaja zdaj, ko berete to besedilo, ki sem ga napisal? Mar ni tako, da se razpon besedišča, ki ga obvladamo, vsaj malo razlikuje od človeka do človeka in da te besede vsakdo uporablja malenkost drugače? Da torej v tej meri vsakdo govori drugačen jezik? Mar ni to očitno že zato, ker drug drugega tako pogosto napačno razumemo in potegnemo krajši konec? (Kateri konec ste ravnokar potegnili vi? Nekaterim bo ta idiom namreč pomenil »napačno razumeti«, drugim pa »opehariti«.)

A če je res tako, tedaj prevajanje poteka tudi, ko govorimo ali pišemo ali beremo ali poslušamo jezik, ki ga imamo za svojega, in ne samo takrat, ko govorimo ali pišemo ali beremo ali poslušamo jezike, ki jim pravimo »tujci«.

Ampak zakaj potem sploh potrebujemo besedo *prevajanje*? Če prevajanje ni nič drugačno od običajnega sporazumevanja, zakaj navadno predpostavljamo, da je drugačno?

Ti kratki vsakdanji primeri so nam torej nakazali, kako nejasno je področje prevajanja in kako težko si je o njem ustvariti jasno sliko. Nakazujejo pa nam tudi, kako se lahko za začetek lotimo zadeve. Nima smisla vztrajati na lastni jasni, togi predstavi o pomenu besede – nima denimo smisla zatrjevati, da prevajanje poteka zgolj med različnimi standardnimi nacionalnimi jeziki,

kot sta japonščina in francoščina, ne pa tudi med narečji ali različicami istega jezika. Nima smisla trditi, da mora »pravi prevod« zajeti »duha« izhodiščnega besedila, ali (kakor Vladimir Nabokov) zagovarjati nasprotno stališče, namreč da bi moral prevod stremeti predvsem k razlagalni natančnosti. Če zavzamete tovrstno držo, zaprete vrata kompleksnosti, zaradi katere je vse skupaj sploh zanimivo: zakoličite neko polje, ozemlja pa sploh ne raziščete.

Namesto tega si velja ogledati, kako vse lahko napravimo kaj z besedami v situacijah, ki jih imamo za prevajanje, vse od tipičnih primerov, kakršen je Drydenov *Vergil* ali šolski test, do manj očitnih primerov, kakršen je zdravnična razlaga nekega zdravstvenega stanja. Uvideti moramo, da ni nepomembno, ali nečemu rečemo »prevajanje« ali ne, in ugotoviti, kje in kako je treba med primeri razlikovati. Potrebujemo zemljevid, na katerem bodo vrisane številne značilnosti pokrajine: izoblikovanost, meje in tudi konceptualno močvirnate površine. Ko torej zdaj začenjamo skicirati ta zemljevid, si najprej oglejmo nekaj razširjenih primerov z ozemlja prevajanja v različnih zgodovinskih trenutkih in na različnih koncih sveta.

Nikogaršnja zemlja med jeziki

Japonščina in kitajščina se delno prekrivata. Govorjena jezika sta različna, v pisni obliki pa imata veliko skupnega. Do tega stanja je prišlo zato, ker so Kitajci razvili pisavo prej kakor Japonci, ko pa so ti želeli zapisati svoj jezik, so si pisarji preprosto izposodili kitajske pismenke. V času vladanja dinastije šogunov Tokugava (1603–1868) se je iz tega položaja razvila dejavnost, ki je bila sicer podobna, a hkrati tudi precej drugačna od običajnih zahodnih predstav o »prevajanju«. Besedila, napisana v klasični kitajščini, so govorcem japonščine postala razumljiva prek postopka, ki so ga imenovali »漢文訓読«, *kanbun-kundoku*, kar v grobem pomeni »kitajsko besedilo,

japonsko branje«. Če je imel izobraženec pred sabo kitajski zapis, je pismenkam lahko dodal določene znake, s katerimi je označil njihovo razporeditev v japonsščini: tako je besedilo postalo razumljivo vsakomur, ki ni znal kitajsko, a se je naučil sistema *kanbun-kundoku*. V naslednjem koraku so pismenke prepisali v japonskem besednem redu in dodali znake za izgovarjavo: takšno besedilo je nato lahko razumela večina pismenih Japoncev.

Kanbun-kundoku ne prenaša pomena iz enega v drug jezik, temveč med njima ustvarja nekakšno nikogaršnjo zemljo, kamor lahko vstopajo bralci enega jezika, ki želijo razumeti zapis v drugem jeziku. »To pa je precej drugače od tega, kako prevajanje deluje na Zahodu!« bi lahko vzkliknili. Pa je res? Danes zjutraj sem dobil nezaželeno elektronsko sporočilo v nemščini in sem stavek vnesel v Googlov prevajalnik. Rezultat: »In Germany alone there are around 25 million signs that help to make the road and to make safe for all road users.« (Samo v Nemčiji je približno 25 milijonov znakov, ki pomagajo narediti cesto in narediti varno za vse uporabnike cest.) Posamezne besede so zapisane v pravilni standardni angleščini, idiomatskost in slovnica pa imata nemško podobo. Enako kakor pri *kanbun-kundoku* torej tudi v tem primeru besedilo ni v celoti zapisano niti v enem niti v drugem jeziku.

Googlov prevajalnik se je seveda razvil šele precej nedavno. Ljudje se včasih iz njega norčujejo, ker tvori tovrstne prevode, ki se nam zdijo čudni ali nepopolni. A v resnici je prevajanje v veliki meri ravno takšno in je takšno tudi vedno bilo. Kar pomislite na to, kako ste se nazadnje pogovarjali z nekom, ki ima drug materni jezik kakor vi. Kakor pri našem italijanskem najstniku ta sogovornik vašega jezika verjetno ni uporabljal brezhibno – in nemara tudi vaša raba njegovega jezika ni bila popolna. Podoben vtis pustijo tudi na hitro narejeni prevodi ali na drugi strani izredno natančno narejeni prevodi, kakršni

so dobesedni prepisi. Tehnični termin za takšno nizanje besed, ki obvisi med dvema jezikoma, je »prevajalščina« (ang. »translationese«).

Izraz »prevajalščina« se pogosto uporablja za kritiziranje: »To pa ni dobro prevedeno – čista prevajalščina«. A v prevodih je jezik skoraj vedno vsaj nekoliko drugačen od jezika besedil, ki niso bila prevedena. Ta čudnost pa lahko postane vir poezije. V pesniški zbirki Ezra Pounda *Cathay* so angleške besede nanizane po zgledu kitajskega in japonskega pisanja:

Blue, blue is the grass about the river
And the willows have overfilled the close garden.

(Modra, modra je trava ob reki
In vrbe so prenapolnile skriti vrt.)

Slovit primer je tudi Biblija kralja Jakoba, ki je s svojim ritmom pod vplivom hebrejščine in grščine, iz katerih je bila prevedena, ob izidu leta 1611 učinkovala moteče tuje. Toda po stoletjih ponavljanja je ta prevajalščina Biblije kralja Jakoba mnogim govorcem angleščine začela zveneti domače. Nekateri so njen jezik celo predstavljali kot ideal angleškega sloga.

Skozi vso zgodovino in po vsem svetu so nacionalni jeziki jezikovne nenavadnosti, ki so bile posledice prevajanja, prevzemali v svojo strukturo. To se je zgodilo na tisoče latinskim besedam, ki jih je v 16. stoletju vsrkala angleščina. Na začetku 19. stoletja je prihajalo do navzkrižnega opravevanja med nemščino in klasičnimi jeziki, na koncu stoletja pa med japonsščino in evropskimi jeziki. Podobni procesi potekajo tudi v tem trenutku po vsem svetu, saj angleščino za medkulturno sporazumevanje uporabljajo ljudje, ki so se je naučili kot svojega drugega, tretjega ali četrtega jezika in jo prilagajajo svojemu prostoru in potrebam.

In tako smo prišli do prvega odkritja za naš zemljevid. Prevajanje ne skače preprosto z enega jezika na drugega. Prevajanje tudi »križa jezike«, v smislu da jih med sabo zmeša, tako kot lahko križate buldoga z borzujem ali dve sorti vrtnic.

Diplomatsko prevajanje

V 16. stoletju so na angleški dvor kraljice Elizabete pogosto prispela pisma osmanskega sultana Murata III. Napisana so bila v turščini, sultanov prevajalec, njegov *dragoman*, pa jih je nato prepisal v italijanščino, torej v jezik, ki so ga Elizabeta in njeni dvorjani razumeli.

Murat si je domišljjal, da je največji vladar na svetu, in je imel Elizabeto za manj pomembno oblastnico: v nekem pismu je trdil, da mu je »izkazala podložnost in vdanost« (*izhar-i ubudiyet ve ihlas*). *Dragoman* pa se je zavedal, da Elizabeta verjetno ne bo ravno zadovoljna, ko bo to prebrala. Pri prevajanju zato njegov najpomembnejši cilj ni bil, da prenese pomen med dvema jezikoma. Če bi to storil, bi lahko sprožil mednarodno krizo ali izgubil glavo. Za *dragomana* je bilo pri prevajanju odločilnega pomena, da ohrani komunikacijski kanal, da spravlja v pogon kolesje diplomacije. Zato ni zapisal, da je Elizabeta sultanu izkazala »podložnost«, pač pa *sincere amicitia* (»iskreno prijateljstvo«).

Ta vidik prevajanja – se pravi, mediacija, izogibanje konfliktom – je ključen pri diplomatskih pogajanjih. Slika 1 prikazuje še en primer: prevajalec in diplomat Amédée Jaubert (v modrem plašču) svetuje perzijskemu poslaniku Mirzi Mohammedu Rezi Qazviniju, ki se namerava srečati z Napoleonom, naj sklene zaveznitvo z njim. Enaki oziri so v igri tudi, kadar je treba izpogajati medsebojno sprejemljive formulacije med štiriindvajsetimi uradnimi jeziki Evropske unije. V

naelektrenem ozračju na vojnem območju pa so lahko od tolmačevega čuta pri izbiri besed odvisna človeška življenja.

Dejansko gre pri vsakem prevajanju za pogajanje med dvema silama. Prenašanje izjave nekega govorca ali nekega izhodiščnega besedila se mora uglasiti z zavedanjem o tem, kaj je poslušalec ali bralec pripravljen sprejeti. Tako je naša druga orientacijska točka naslednja: sleherno prevajanje vključuje diplomatskost.

1. François-Henri Mulard, »Napoleon sprejme perzijskega veleposlanika v gradu Finkenstein, 27. april 1807«.

Množično prevajanje

Na Kitajskem so v prvih stoletjih dobe, ki jo ljudje na Zahodu označujejo kot čas po Kristusu ali čas našega štetja, prevajali budistične svete tekste. Običajno pri tem ni bilo na voljo nobenega pisnega vira. Menih, ki je pripotoval na